

BAROK

(UITTREKSEL DIGISCHOOL)

1. Algemeen
2. Vormen en genres
3. Stijlkenmerken

1. Algemeen

De term Barok is een achteraf gegeven negatieve benaming voor de periode 1600-1750. Na 1750 wordt de kunst uit de voorgaande periode overdadig en onnatuurlijk gevonden. De muziek vindt men harmonisch verward en melodisch ingewikkeld. Later, in de 19de eeuw, is men anders tegen de Barokmuziek aan gaan kijken en is de negatieve bijbetekenis van de term Barok niet meer van toepassing.

De staat in de 17de eeuw is nog steeds een standenmaatschappij, waarbij koning (absolutisme) en adel de eerste stand zijn, de clerus (geestelijken) de tweede stand, burgers en boeren vormen de derde stand. Deze ordening is alleen door macht (leger) te handhaven, omdat de burgers in de steden door de opbloei van de wereldhandel in toenemende mate rijker en steeds beter opgeleid, dus mondiger worden.

De groeiende welstand van de burgerij is één van de oorzaken van het tot bloei komen van een openbaar theater (toneel, opera) en concertleven in de steden, naast het al eeuwen bestaande muziekleven aan kerken en hoven.

De Barok wordt gekenmerkt door een voorkeur voor pracht en praal, monumentale bouwwerken, met rijke, vaak zeer overdadige versieringen. In de muziek zien we dat bijvoorbeeld in de aankleding en uitvoeringspraktijk van de opera. De kunstenaar uit de Barok geeft wel uiting aan persoonlijke gevoelens en emoties, maar doet dat op een *gestileerde* manier volgens regels en conventies.

De wereld lijkt een theater met acteurs, ceremoniemeesters en muziek: pruiken, gekunstelde aanspreek- en omgangsvormen vooral aan de hoven, in de opera zijn castraten dé sterren.

Instrumenten

Instrumentale ensembles worden zelfstandig. Ze zijn per partij solistisch of twee/drievoudig bezet en bestaan uit strijkers en/of blazers (hobo, fagot, fluiten, trompet). Er ontstaat een echte instrumentale muziek los van de vokale modellen. Componisten krijgen steeds meer oor voor de specifieke technische mogelijkheden van de instrumenten. Het orgel (geestelijke muziek) en clavecimbel (wereldlijke muziek) bereiken in de Barok een hoogtepunt in hun ontwikkeling.

Basso continuo

In ensemble muziek wordt de éénstemmig uitgeschreven baspartij vaak door een basinstrument en toetsinstrument (in accoorden) gespeeld: basso continuo. De instrumenten zijn cello (eventueel gamba of fagot) en clavecimbel. In de kerk wordt in

plaats van het clavecimbel het orgel gebruikt en in de meer intieme huismuziek de luit/gitaar. Het basso continuo is de begeleiding en erom heen worden alle mogelijke ensembles samengesteld.

Naast één of meerdere melodiestemmen wordt een basmelodie gegeven met cijfers. De basmelodie wordt gespeeld door de linkerhand op clavecimbel/orgel of door gamba/cello/fagot, terwijl op basis van de cijfers het toetsinstrument in accoorden meespeelt. Vandaar ook de term becijferde bas naast basso continuo. Door de cijfers wordt o.a. aangegeven welke toon in de bas moet worden gespeeld: dat kan ook de terts of de kwint van het akkoord zijn.

Voorbeeld: voor aan de balk staat één mol gegeven en in de baspartij de F. Afhankelijk van de cijfers die onder de F staan genoteerd moet een F-majeur accoord, een d-mineur accoord of een bes-majeur accoord worden gespeeld. De harmonische structuren van het basso continuo hebben mede geleid tot de reductie van de toonsoorten tot majeure-mineur en een steeds meer homofone, op harmonie gerichte compositietechniek.

Componisten:

Italië	Monteverdi (1567-1643) Vivaldi (1680-1743)
Nederland	Jan Pietersz. Sweelinck (1562-1621)
Frankrijk	Jean Baptiste Lully (1632-1687) Jean Philippe Rameau (1683-1764)
Engeland	Henri Purcell (1658-1759) George Friedrich Händel (1685-1759)
Duitsland	Johann Sebastian Bach (1685-1750)

2. Vormen en Genres

concerteren/ dubbelkorigheid:

in vokale en instrumentale muziek is er sprake van een afwisselen tussen groepen, waarbij het ook kan gaan om solistisch bezette groepen.

Uit de concerterende stijl ontstaat het: *concerto grosso* met *concertino* en *tutti*: een instrumentaal werk voor orkest en een groep solisten. *Soloconcert*: soloinstrument en orkest.

Suite:

een reeks van gestileerde dansen, bestaande uit bijvoorbeeld een allemande, courante, sarabande, gigue, bourrée, gavotte.

Als opening kan een sinfonia of ouverture aanwezig zijn, een deel zonder dansachtergrond wordt aria genoemd. *Sarabande* (langzaam, driedelig) en *gigue* (snel, imitatorisch) zijn vergelijkenderwijs goed te herkennen.

Overture:

Als voorspel voor een opera e.d. maken we onderscheid tussen de *Franse* en *Italiaanse*

ouverture of sinfonia.

Beiden hebben drie delen, maar de Franse in de volgorde langzaam - snel - langzaam en de Italiaanse is snel - langzaam - snel.

Fuga:

Een polyfone compositietechniek op basis van één thema. In de fuga-expositie wordt het thema achtereenvolgens in iedere stem ten gehore gebracht, eventueel begeleid door basso continuo en daarna gevolgd door een tegenmelodie of een vrije tegenstem. In de verdere verwerking kan het thema worden vergroot, verkleind, omgekeerd, van achter naar voren gespeeld (kreeft).

Sonate:

Duononate en triononate zijn werken voor resp. drie en vier instrumenten. Dergelijke sonates bestaan uit meerdere delen, meestal drie of vier, en worden uitgevoerd door één c.q. twee soloinstrumenten met begeleiding van basso continuo (twee instrumenten).

Basso ostinato:

Variaties op een *Chaconne* of *Passacaglia*. Het gaat om een verdere ontwikkeling van de variaties op dansbassen uit de Renaissance.

Gemengde vocaal/instrumentale vormen:

Opera, oratorium, cantate, passie (oratorium op het lijdensverhaal), missen: In al deze vormen worden instrumentale stukken als ouvertures, tussenspelen afgewisseld met koorpassages, recitatieven en aria's (ook duetten, terzetten, kwartetten enz.) door solozangers.

Het verschil zit in de inhoud (wereldlijk of geestelijk) en de lengte: oratorium en opera zijn avondvullend, een mis en cantate kunnen 15 minuten, maar ook 45 minuten duren. Een cantate kan een wereldlijke of geestelijke inhoud hebben, een oratorium vooral geestelijke thema's. De opera is wereldlijk en wordt op toneel gespeeld. Veel geestelijke muziek is ongeschikt voor de liturgieviering door de lengte en de grote bezettingen.

Recitatief en Aria zijn onderdelen van de gemengde vormen.

Het recitatief is een declamatorisch gezang op een duidelijk hoorbare toonhoogte. Deze techniek komt in alle culturen van heden en verleden voor.

Rond 1600 ontstaat in de opera de monodie (monodische stijl). Dit is een recitatief-achtige melodie die door een basso continuo wordt begeleid. De stem declameert niet op één toon, maar uit zich in een vrije melodie.

Als echt declamatorisch gezang onderscheiden we in de latere vormen het:

- *Recitativo secco*: alleen begeleiding door basso continuo
- *Recitativo accompagnato*: begeleiding door orkest (als 'filmmuziek' het verhaal ondersteunen).

Een aria: de echte kunst van het zingen, in de vorm van een lied. Het eerste deel van een aria wordt vaak (met veel versieringen) herhaald: da capo principe.

3. Stijlkenmerken

toonhoogte:

De melodiebouw wordt gekenmerkt door veel sequensmatige motiefherhalingen. Zo kan een voortdurend voortgaande melodische lijn ontstaan: voortspinningsmelodie.

De melodie wordt bij de uitvoering versierd. Vaak staan bij noten versieringstekens, maar in veel gevallen mag de uitvoerder zelf versieringen toevoegen, maar volgens allerlei vaste regels en voorschriften.

De toonsoorten zijn majeur en mineur geworden mede door invloed van het basso continuo. De kerktonsoorten spelen geen rol meer van betekenis.

toonduur:

De muziek krijgt een duidelijke maatindeling en het ritme kan daarbij een sterk motorisch karakter krijgen.

Daartegenover is vaak sprake van tempo rubato, waarbij de uitvoerder naar eigen smaak verbredingen en versnellingen toepast, wat niet is genoteerd.

dynamiek:

Dynamiek wordt bepaald door terrassendynamiek of echodynamiek. Crescendo en decrescendo komt zeer beperkt voor.

uitvoeringspraktijk:

Affecten zijn gevoelens die men door middel van muziek tot uitdrukking wil brengen. Deze kunnen van invloed zijn op de structuur van een werk.

De affecten zijn kwaadheid/ razernij, vreugde, vurige liefde, dodelijke droefheid, rust/vertrouwen.